

CRKVENI ARHIVI KAO KULTURNA SREDIŠTA¹

Francesca CAVAZZANA ROMANELLI
Archivio Storico del Patriarcato di Venezia
Venezia, Castello 4312

UDK 930.25 : 261.6 (450)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno 21. veljače 2003. godine

Autorica u ovom radu govori o crkvenim arhivima kao kulturnim centrima, naglašavajući posebno djelovanje crkvenih arhivista u posljednjih dvadeset godina. Naglašava da su crkveni dokumenti, osim za čisto religiozni aspekt, izvor za izučavanje povijesti teritorija, njegove umjetničke i graditeljske baštine, gospodarstva i drugih znanosti. Dužnost arhivskog osoblja ne smije biti samo čuvanje i izdavanje arhivskoga gradiva. Ono mora stvoriti uvjete za stvarnu znanstvenu aktivnost. Naglašava se potreba za usavršavanjem arhivskog osoblja. Crkveni arhivisti trebaju biti sposobni pružiti pravu informaciju. Posebno se naglašava potreba suradnje arhiva i sveučilišnih institucija, akademija i drugih znanstvenih ustanova, a to iziskuje modernu izobrazbu stručnih djelatnika. U toj suradnji ne smiju zaostajati ni osnovnoškolske ni srednjoškolske ustanove.

Sve širi krug zainteresiranih osoba stoji pred vratima crkvenih arhiva i kuca. Autorica se na kraju pita: Hoćemo li znati poslušati ove glasove i otvoriti vrata naših arhiva? Nesumnjivo se otvaraju nova, nezaobilazna obzorja djelatnosti naših institucija i na tom području.

Postavke iz ovog rada koji se odnosi na crkvene arhive svakako su primjenjive i na državne i druge, povijesne i specijalizirane arhive.

1. Crkveni arhiv kao kulturno dobro: ekleziološki razvoj

Put kojim su prošli crkveni arhivi i njihovi arhivisti tijekom posljednja dva desetljeća, barem kada je riječ o referentnim kulturnim modelima upravljanja institutima i utvrđivanju osnovnih odrednica jedne specifične profesionalne djelatnosti, danas pobuđuje svačiju pozornost.

Riječ je o razvojnem putu kojim su crkveni arhivisti prošli u dubokom suglasju s nastankom i tijekom rasprave o kulturnim dobrima, kako u okviru Crkve, tako i u svjetovnim krugovima, i to u svim njenim artikulacijama i raznim odjecima u okvirima

¹ Saopćenje održano na 21. Kongresu Udruge crkvenih arhivista (*Associazione Archivistica Ecclesiastica*) u Trentu 16–20. rujna 2002. godine. Izvorni naslov priopćenja glasi *Gli archivi ecclesiastici come centri culturali* (op. ur.).

specifičnih nacionalnih realiteta, te unutar različitih pojedinačnih crkava u nacionalnim i društvenim kontekstima u koje su crkveni arhivi uklopljeni. Štoviše, riječ je o raspravi koja je danas otvorenija nego ikada i u svezi s kojom je i naša Udruga imala prigodu sudjelovati s nizom radova od kojih je posljednji predstavljen na prošleme skupi u Cataniji.

Sažet i nadasve učinkovit pregled ovog puta prema usvajanju parametara i kulturnih gledišta, uz naročitu pozornost usmjerenu prema normativnoj uvjetovanosti i institucionalnim novitetima u okvirima stalne evolucije juridičkoga i teološkog okvira, nude nam, kada je riječ o situaciji u Italiji, stranice kojima don Salvatore Palese i don Gaetano Zito – predsjednik i potpredsjednik naše Udruge – otvaraju nedavni supsidij *Za talijanske crkvene arhiviste. Juridčki i kulturalni instrumenti*.²

U čitavoj toj paraboli jasno se razabire jedna crta koju i oni vrlo lucidno ističu, polazeći od povijesnog zaokreta koncilskog doba, od donošenja novog Kodeksa kanonskog prava iz 1983. godine i od sporazuma koji su sklopljeni s Italijom 1984. godine, te dalje, preko sukcesivnih etapa koje se sastoje od aktivnosti i odluka Papinske komisije za kulturna dobra Crkve, i, za Italiju, Talijanske biskupske konferencije, pa sve do posljednjih, najnovijih sporazuma između Države i Crkve. Uza sve izraženija produbljenja doktrinarni i teološke naravi, poprimajući sve izraženije konotacije već ionako prevladavajuće juridičke ekleziologije koja se mijenja i poprima obrise ekleziologije zajedništva, pojam crkvenog arhiva kao kulturnog dobra crkvene zajednice i povijesne baštine čitave svjetovne zajednice danas je već odnio pozamašnu prevagu u usporedbi s prethodnim, hegemonskim identifikacijskim modelima, zbog kojih je ovaj segment bio gotovo isključivo, čak i u njegovom čisto povijesnom aspektu, shvaćen kao instrument zaštite juridičkih i imovinskih prava, ili, pak, kao rezervirano mjesto službenih akata kojima se izrazila institucija.³

Crkveni arhiv kao ustanova za očuvanje dokumentarne baštine različitih eklezijalnih stvarnosti je već odavno postao, dakle i bezrezervno, ne samo mjesto za proučavanje

² S. PALESE, "Presentazione" i G. ZITO "Nota editoriale", *Per gli archivisti ecclesiastici d'Italia. Strumenti giuridici e culturali* (dalje: *Per gli archivisti ecclesiastici*), Quaderni di *Archiva Ecclesiae*, 8, Città del Vaticano, 2002, str. 3–11.

Ad. str. 3: *Zahvaćeni smo povijesnim procesom pozamašnih dimenzija, pa zbog toga postoji opasnost da i ne uočimo promjene koje su u tijeku. Ovo se događa i crkvenim arhivima: njihova konfiguracija unutar lokalnih Crkava i njihov položaj u okviru talijanskog društva nešto su zaista novo; čak su i lik arhivista, njegov rad i odgovornost obogaćeni znakovitim konotacijama.*

³ O čitavom kompleksu crkvenih kulturnih dobara, Talijanska biskupska konferencija kaže: *Znatnoj količini (...) kulturnih dobara kojima je Italija prebogata, treba pridodati i evoluciju pojma povijesno-umjetničke baštine: u tom smislu je donesena precizna teološka misao o kulturnim dobrima; došlo je do razvoja smisla njihove funkcije, bilo zbog kvalitativnog pomaka u samoj funkciji, bilo zbog promjene same naravi kulturnih i umjetničkih djela; u tom smislu je došlo do afirmiranja percepcije učinkovitosti kojom su kulturna djela bremenita kako u kulturnom tako i evangelizacijskom smislu.* "I beni culturali della Chiesa in Italia. Orientamenti", 9. prosinca 1992, citirano iz reprint izdanja, u: *Per gli archivisti ecclesiastici*, str. 37–38.

i istraživanje, nego i mjesto za vrednovanje i promicanje kulture, pri čemu su ove konotacije snažno asocirane uz onu i dalje postojeću ulogu izvora titula i prava.

Uz pojam *memorije-samodokumentacije* pridružio se i za crkvene dokumente i konačno postao prevladajućim, pojam *memorije-izvora*.⁴ izvora za povijest Crkve, njenih institucija i njenih protagonista, za povijest pobožnosti i religijskog senzibiliteta, izvora za povijest teritorija, njegove umjetničke i graditeljske baštine, izvora za povijest ekonomije, društva, demografskih kretanja, prozopografije i dr. Da bi se omogućila stvarna i učinkovita konzultacija arhivskog gradiva povijesnih crkvenih arhiva – poglavito arhiva biskupija, župa, redova, pojedinaca i udruga, na temelju onoga što već odavno nude arhivske ustanove glede duge i ugledne tradicije sveopće Crkve; uvedene su strukture i odgovarajuća pomoćna sredstva kako bi se olakšao prijam posjetitelja u čitaonice.

Teškoće i kašnjenja koje u tom smislu nažalost još uvijek susrećemo u nekim situacijama, neprestano nas podsjećaju na jasne i izričite upute koje odgovornim osobama crkvenih arhiva dolaze s najautoritativnijih mjesta, u smislu osiguranja najboljeg prihvata i mogućnosti konzultiranja gradiva,⁵ pri čemu se nerijetko nudi ekonomska i organizacijska potpora,⁶ a ona se nudi poglavito zbog svijesti o važnosti i neizostavnosti crkvenih izvora u istraživanjima, javnim strukturama⁷ i privatnim ulagačima.

Dakle, u organiziranju učinkovite službe čuvanja, a poglavito mogućnosti konzultiranja i proučavanja, u prvoj instanci možemo ocjenjivati ulogu crkvenih arhiva kao kulturnih središta.

Ako takva ostvarenja u svakom slučaju predstavljaju vrijednu kulturnu aktivnost, ili točnije, nezamjenjivu aktivnost u prilog kulturi, željeli bismo se upitati – a to je tema i ovog izvješća – koje bismo druge, specifičnije potencijale u okviru rada u kulturi preko crkvenih arhiva, mogli još istaknuti? Pitamo se, naime, bismo li na temelju sve većeg broja upita, koji su u nekim aspektima sasvim novi i specifični, a koje postavlja nova pu-

⁴ Izrazi, uz misao o modelima čitanja arhivskoga gradiva, uzeti su iz I. ZANNI ROSIELLO, *Archivi e memoria storica*, Bologna, 1984.

⁵ *Dokumentacija sadržana u arhivima je baština koja se čuva sa svrhom prenošenja i korištenja. (...) Odgovorne osobe moraju osigurati bolju protočnost gradiva crkvenih arhiva ne samo prema zainteresiranim osobama koje na korištenje gradiva imaju pravo, nego i prema najširem krugu znanstvenika, bez ikakvih predrasuda ideološke ili religijske naravi, kao što to uostalom i nalaže najbolja crkvena tradicija (...). Ovakve perspektive potpuno nezainteresiranog otvaranja, blagonaklone, stručne uslužnosti, moraju se dosljedno uvažavati kako bi se povijesno pamćenje Crkve moglo ponuditi na korištenje čitavoj zajednici.*

Pontificia Commissione per i Beni Culturali della Chiesa (Papinska komisija za kulturnu baštinu Crkve), "La funzione pastorale degli archivi ecclesiastici". Okružnica, 2. veljače 1997, Città del Vaticano, 1997. (dalje: *La funzione pastorale*), § 4 i 4.1 citirano iz reprint izdanja, u: *Per gli archivisti ecclesiastici*, str. 91–92.

⁶ Vrlo je značajan za poslovanje arhiva godišnji doprinos od 8 promila koji u tu svrhu izdvaja Talijanska biskupska konferencija, pri čemu biskupijske arhive obvezuje na podnošenje izvješća po vrlo strogo utvrđenoj proceduri.

⁷ Usp. *Intesa tra il Ministro per i beni e le attività culturali e il Presidente della Conferenza episcopale italiana relativa alla conservazione e consultazione degli archivi d'interesse storico e delle biblioteche degli enti e istituzioni ecclesiastiche*, 18. travnja 2000, citirano iz reprint izdanja, u: *Per gli archivisti ecclesiastici*, osobito čl. 3.1, str. 175.

blika koja se ovim arhivima obraća sve učestalije, mogli, na temelju onoga što se već na mnogim mjestima i praktično ostvaruje, razabrati ulogu crkvenog arhiva kao pravoga kulturnog središta kojem je, dakako, primjerena i sasvim specifična stručna izobrazba njegovih djelatnika i odgovornih osoba.

2. Kakav mora biti kulturni profil crkvenog arhivista? Povijest fondova kao povijest kulture i duhovnosti crkvenih zajednica

Primjerena politika konzerviranja i restauracije, brižljivo upravljanje radom čitaonice, već sami po sebi predstavljaju prigodu, da se Crkvi i istraživačima daju znakovi o tome kako i crkveni arhivisti dijele spoznaju o kulturnom dometu baštine koja je u njihovim arhivima pohranjena i koja se istraživačima nudi na uvid. Ipak, pitamo se: iscrpljuju li nas prekomjerno takve zadaće koje nas, kroz krhkost organizacijskog ustroja i raspoloživost osoblja, nalaze uvijek profesionalno raspoložene na jedan ne samo pasivni prijem. Nameće se, naime, potreba uvođenja sasvim drukčijeg pristupa. Osoblje arhiva ne smije više biti pasivno i ograničeno isključivo na čuvanje i izdavanje arhivskog gradiva. Naprotiv, ono mora svojim djelovanjem stvoriti uvjete za odvijanje stvarne znanstvene aktivnosti, ono mora djelovati savjetodavno, a u nekim slučajevima čak i u smislu promicanja i koordinacije samog istraživanja.

Kulturalna razina crkvenih arhiva može doći do izražaja u sektorima djelatnosti koje će kasnije pobliže obrazložiti, a na ovo bih osobito htjela svratiti pozornost, samo ako prethodno crkveni arhivist dobije svoj zasluženi kulturni i profesionalni identitet.

Profil profesionalnosti i umješnosti crkvenog arhivista tijekom ovih posljednjih godina sve se više osuvremenjuje pa njegove pozitivne značajke dolaze do punog izražaja. Zahvaljujući, između ostalog, i izobrazbi u okviru mnogih sektora djelatnosti u našoj Udruzi kao i sve brojnijim mogućnostima stjecanja više razine obrazovanja, sve, dakako, u suglasju s putovima kojima se razvijaju općenitije kategorije arhivista ili knjižničara, neovisno o tome jesu li crkveni ili svjetovni.

Ako kompetentnost, u povijesti Crkve i njenih institucija, kanonskog prava, poglavito ako se ono promatra u povijesnoj dimenziji paleografije i diplomatike, ostaje nesumnjivo suštinski i obvezujući element nužna predznanja crkvenog arhivista, kako bi on u najmanju ruku raspolagao spoznajnim instrumentima za razabiranje naravi i kompetencija juridičkih struktura koje su proizvele "papire", uvjereni smo i u to da ima i drugih *karizmi* koje valja poticati u okviru specifične osobnosti crkvenog arhivista, i koje ga u svojem *propriumu* oblikuju u jedinstvena i učinkovita kulturnog djelatnika.

Pritom on nije – ili nije jedino – povjesničar Crkve i njenih institucijskih oblika; ne samo učeni erudit, paleograf ili diplomatikar, znatiželjni poznavalac, unutar vlastitog arhiva, pojedinačnih dokumenata većega ili manjeg značaja. Danas arhivističke discipline sve više otkrivaju neki svoj autonomni prostor za moguću kulturnu ponudu dok već zastarjeli model arhivista, koji je u najboljem slučaju bio više ili manje iskusan orga-

nizator *izvora materijala* za ovo ili ono istraživanje, ne udovoljava suvremenim zahtjevima. Danas se sve jasnije nazire profil arhivista koji istražuje za sebe i koji prakticira i druge, povezane sektore istraživanja.

Crkveni arhivist koji svoju djelatnost kani obnašati prema njemu svojstvenoj kulturnoj dimenziji, koji svoj arhiv želi pretvoriti u kulturno središte, morat će ponajprije osobno povesti studiju procesa proizvodnje, sedimentacije i dokumentarnog organiziranja koji su kroz vrijeme doveli do nastanka raznoga arhivskog gradiva kao i čitava kompleksa ustanova koje to gradivo čuvaju. Svi arhivi, poglavito oni crkveni u velikoj mjeri, nose trag, u povijesti njihove *traditio*, u njihovoj fizionomiji i strukturi, u organizaciji njihova gradiva te u serijama njihovih, ne samo praktičnih, nego i kulturnih odabira.

Iza jednoga ili drugog iz mase različitih isprepletenih ustroja, kao i usred kakvog rukopisa ispisanoga preko drugog, starijeg, u našim arhivima iza reorganizacija, ekstrapolacija, agregacija i integracija, iza disperzija i škartiranja često nailazimo na nimalo slučajne projektne zamisli, jasne izraze vlastita identiteta crkvenih ustanova, projekcije modela pastoralnog upravljanja, usvajanje ili potvrde teoloških, egzegetskih ili pobožnih usmjerenja. Uz takva svjedočanstva o *uobličanju* crkvenog pamćenja, sadržana u crkvenim arhivima, njihovoj povijesti i fizionomiji, crkveni arhivist – a tko bi drugi (?) – morat će se okušati: u sposobnosti stručnog i povijesno intoniranog čitanja crkvenog arhiva u njegovoj strukturi i njegovim artikulacijama; to čitanje mora biti pozorno – i to ne samo po sadržaju iz jednog ili drugog dokumentacijskog sektora, nego prije svega u smislu prepoznavanja povijesti stvaranja samoga arhiva, povijesti njegovih pravila i različitih usporedivih ustrojbenih modela. Iz ovakvih istraživanja u pravilu nastaje izvorni doprinos općoj povijesti kulture a ponekad teologije i duhovnosti u specifičnim Crkvama, crkvenim redovima, u svijetu konfesionalnog udruživanja kao i laikata starijega ili novijeg datuma. Crkveni arhivisti u svojim istraživanjima o načinu na koji su pojedine zajednice organizirale sedimentiranje i čuvanje vlastita pisanog pamćenja, možda ima privilegiju dati i svoj doprinos u pisanju dosad neobjavljena, a ni u kojem slučaju manje važna poglavlja povijesti crkvene i svjetovne kulture.

3. Ususret osuvremenjenom kulturnom i profesionalnom identitetu crkvenog arhivista: arhivistički opis i informacijski sustavi o crkvenim kulturnim dobrima

Povijest je crkvenih arhiva, dakle, povijest njihova ustrojstva; pozornost posvećena arhivu ne kao slijedu pojedinih njegovih elemenata već kao dokumentarnome kompleksu uređenom kroz artikulirane strukture koje treba na primjeren način vrednovati i opisati; crkveni arhiv kao istraživani entitet, s aspekta subjekata koji su ga proizveli i organizirali, s aspekta njihove povijesti, sjedišta i metodologije čuvanja arhivskog gradiva kroz vrijeme, nedostatnosti, kontekst, odjeke, uporabu i ponovno oživljavanje kroz vrijeme: u okviru takve problematike crkveni arhivist neće moći izbjeći sudjelovanje

u naglašenoj dijalektici, poglavito ako se uzme u obzir i drugi front njegove kulturne djelatnosti a to je nesumnjivo njegova osobna poduzetnost u odabiru i opisu arhivskih fondova,⁸ u svjetlu onog *temelnog dokumenta za konzultiranje arhivske baštine* – isto vrijedi i za pismo *La funzione pastorale degli archivi ecclesiastici*⁹ koje predstavlja kompilaciju inventara.

Crkveni arhivi, kao uostalom i najširi arhivski krugovi, tijekom posljednjih godina ispoljavaju općenitu sporost usvajanja i primjene na vlastite aktivnosti termina iz rasprave o arhivističkom opisivanju koje na međunarodnoj razini prolazi kroz vrlo dinamično razdoblje.

Ipak, sve ono što se u općenitom smislu događa u sektoru arhiva glede kriterija i modaliteta primjerenije prezentacije strukture arhivskih fondova, glede mogućeg usvajanja konvencija o opisivanju dokumenata, subjekata koji su ih proizveli, ustanova koje ih čuvaju itd., vrlo je značajno i korisno u sagledavanju i rješavanju nemalog broja problema s kojima se suočavamo u situacijama izoliranosti i improvizacije koje su tako česte u obnašanju naše arhivske djelatnosti. Ovdje primjerice mislim na norme za arhivistički opis što ih je odobrilo Međunarodno arhivsko vijeće – International Standard Archival Description (ISAD); na one koje se odnose na takozvane subjekte – stvaratelje arhivskog gradiva – International Standard Archival Authority Record (ISAAR), u svezi s kojima je tijekom posljednjih godina izražena stvaralačka konfrontacija;¹⁰ no, mislim i na raspravu o strukturi indeksiranja obaju elemenata, arhivskih fondova i subjekata stvaratelja, na kreiranje leksika i *tezaurusa*,¹¹ kao i na vrlo značajne pokušaje koji se provode kako u crkvenom tako i u svjetovnom segmentu, s ciljem utvrđivanja arhivističkih informacijskih sustava na različitim razinama od lokalne do nacionalne, koji bi se po

⁸ Iz činjenice da su se arhivi stvarali i rasli tijekom stoljeća, proizlazi i najsigurniji kriterij njihova uređenja – ova ko smatra već 1876. godine veliki toskanski arhivist Francesco Bonaini. Usp. A. PANELLA, "L'ordinamento storico e la formazione di un Archivio generale in una relazione inedita di Francesco Bonaini", *Archivi. Archivi d'Italia e rassegna internazionale degli archivi*, god. 1939, sv. II, III, I, str. 37–39, ponovljeno izdanje u ISTI, *Scritti archivistici*, Roma, 1955, (Pubblicazione degli Archivi di Stato, XIX), str. 215–218. Citat u tekstu je uzet sa str. 216.

⁹ § 3.3, str. 91; usp. *Intesa tra il Ministro per i beni e le attività culturali e il Presidente della Conferenza episcopale italiana relativa alla conservazione e consultazione degli archivi d'interesse storico e delle biblioteche degli enti e istituzioni ecclesiastiche* od 18. travnja 2000, čl. 4.2, reprint izdanja u: *Per gli archivisti ecclesiastici*, str. 176: *Suradnja [između Katoličke crkve i talijanske države] provodi se, u prvom redu, u okviru popisa dokumentarne i arhivske baštine koja predstavlja spoznajnu osnovu bilo koje vrste znanstvene suradnje i pokroviteljske intervencije*.

¹⁰ Neke aspekte u svezi s primjenom međunarodnih standarda opisivanja u crkvenim arhivima nalazimo u F. CAVAZZANA ROMANELLI, "Il lavoro negli archivi ecclesiastici: eché e suggestioni dal dibattito sulla descrizione archivistica", u: *Consegnare la memoria. Manuale di archivistica ecclesiastica*, u obradi E. Boaga, S. Palese i G. Zito – izdanje je u fazi tiskanja.

¹¹ U svezi s jednim projektom zajedničkog korištenja autoriziranih leksika (nazivlja) na području crkvenih arhiva, vidi izvadak iz Association of Catholic Diocesan Archivists, *Thesaurus of Catholic Diocesan Terms*, compiled and produced by R. JOHNSON-LALLY, K. PERZYNSKA, M. SANCHE TAYLOR, sponsored by The Raskob Foundation for Catholic Activities Inc., June 2000. Izražavam svoju zahvalnost ocu Emanuelu Boaga za <http://www.chiesacattolica.it/beweb/> koji mi je dokument stavio na raspolaganje.

mogućnosti mogli povezati i integrirati s drugim sustavima informatiziranog praćenja kulturnih dobara.¹²

U eri difuzne informacije i mrežnog povezivanja, ovaj zahtjev usvajanja nekoga zajedničkog jezika i procedura u arhivskom opisu, nipošto ne remeti karakteristike crkvenog gradiva uspostavom primjerene homologacije s dokumentarnim tipologijama. Naprotiv, sve se razvija u pravcu uspostave pertinentne identifikacije, kako bi se osiguralo primjereno čuvanje kao i mogućnost lakoga i korektnog pristupa sa svrhom upravljanja i konzultiranja.¹³

Postupno bi se u tom smislu trebali ukloniti slučajevi zabune – koji su neizbježna pojava u informatizaciji arhiva – čiji se odjeci tu i tamo osjećaju i unutar naše Udruge. Ovi su nesporazumi plod krivog razumijevanja stvarnog dometa opisnih *standarda* u arhivistici a tiču se sintakse i gramatike naših opisa, a ne njihova sadržaja: komunikacijskih protokola, a ne pojedinačnih informacija. Ove je vrste, na primjer, tvrdnja kako crkvene arhive, upravo zbog njihove brojnosti i nesumnjive raznovrsnosti nije moguće komprimirati unutar bilo kakva jedinstvenoga deskriptijskog rastera. U suprotnom bi se slučaju uništilo njihovo informativno bogatstvo i njihov izvorni pluralitet.¹⁴ Ove je vrste i želja da se u vidu pokazatelja, unutar (a ne izvan) opisa provedenih popisa i inven-

¹² S velikim se zanimanjem očekuju rezultati razvoja sustava informatičkog praćenja crkvenih kulturnih dobara u okviru Talijanske biskupske konferencije, koji se u posljednje vrijeme proteže i na arhive, a u kojemu se na site-u <http://www.chiesacattolica.it/beweb/> može pregledavati uzorak od gotovo 30.000 kartica kojima su obuhvaćena umjetnička djela u 62 biskupije. Veoma je zanimljiv i Informatički sustav (SIUSA) što ga je uspostavila Državna arhivska uprava, a plod je napora jedne radne skupine koju je utemeljila Generalna uprava za arhivska dobra, Služba III. Članovi skupine su iz redova državne arhivske uprave, dužnosnici Državnog arhiva i predstavnici pojedinih Regija, uz suradnju nekih eksperata iz Informatičkog istraživačkog centra za kulturna dobra – Redovne visoke škole u Pisi, koju je Služba III. zadužila za analizu i razvoj informatičkog sustava. Za dodatne informacije usp. <http://www.cribecu.sns.it/siusa/pub/>; http://www.archivi.beniculturali.it/divisione_III/siusa.html. U ovaj informatički sustav koji je potencijalno otvoren za sve nedržavne arhive, uključujući i crkvene, eksperimentalno se ugrađuju neke konzistentne jezgre podataka dobivenih iz crkvenih arhiva tijekom provedbe projekata kao što su *Arca* i *Ecclesiae Venetae*, a koji se dijele na šest venecijanskih biskupija, državnu arhivsku upravu i Regiju Veneto. U svezi s ovom problematikom vrlo su eksplicitni navodi CEI u: "I beni culturali della Chiesa in Italia", n. dj., V. 17, str. 42: *Knjižnice, arhivi i crkveni muzeji predstavljaju sustave uspostavljene na biskupijskoj osnovi, koordinirani su na regionalnoj i nacionalnoj razini, a surađuju s nacionalnim sustavom knjižnica, arhiva i muzeja*.

¹³ Ovakve operacije standardiziranja nužne su kako s operativnog tako i sa znanstvenog stajališta: uzmimo na primjer talijanski slučaj, odnosno uvjete predviđene u: *Intesa tra il Ministro per i beni e le attività culturali e il Presidente della Conferenza episcopale italiana relativa alla conservazione e consultazione degli archivi d'interesse storico e delle biblioteche degli enti e istituzioni ecclesiastiche del 18 aprile 2000*, čemu se pridodaje i naknadna Okružnica br. 3 od 7. travnja 2001. Nacionalnog savjeta za crkvenu kulturnu baštinu CEI, poglavito tamo gdje se nadležna crkvena vlast obvezuje *opremiti povijesne biskupijske arhive (...) primjerenim inventarom i sredstvima* (*Intesa*, čl. 2.2, str. 174), i tamo gdje se CEI obvezuje izraditi *popis arhiva povijesnog značaja* koji se ima periodično u ažuriranom obliku dostavljati Ministarstvu radi daljnjeg prosljeđivanja Arhivskim upravama (*Intesa*, čl. 3.2, str. 175).

¹⁴ *Vjerojatno nije moguće doći do jedinstvenoga i sveobuhvatnog standarda koji bi vrijedio za sve povijesne crkvene arhive u Italiji kao i za sve tipologije njihovih fondova. Razlike i posebnosti su takve da izmiču opisu koji bi se provodio prema jednoličnom sustavu* (G. SILVESTRI, "Informatizzazione degli archivi ecclesiastici: programmi ad uso locale e ipotesi di un sistema integrato", *Archivi Ecclesiae*, god. 2000–2001, 43–44, Atti del XX Convegno degli Archivisti Ecclesiastici, Catania 21–24. rujna 1999, str. 198–199).

ture u arhivima, prikupe dodatni podaci koji se tiču specifičnih informacija sadržanih unutar dokumentarnog materijala, tijesno u sprezi s onim što zahtijevaju historiografska istraživanja ili poželjni tematski razvoj.

Upravo na ovim i sličnim aspektima crkvene arhivistike temelji se potreba za provedbom prvenstveno kulturne konfrontacije s najširim krugom znanstvene zajednice arhivista *tout court*. Nije li i to, konačno, jedan od aspekata inkulturacije naše crkvene baštine u istraživačke napore i rasprave među našim suvremenikima.

No, od Udruge i raznih nadležnih tijela vlasti na različitim razinama zahtijeva se da bez odlaganja u svezi s tom problematikom pokrenu primjerene programe informiranja i izobrazbe.¹⁵ Profesionalni identitet crkvenog arhivista, u jednoj dimenziji primjerene kulturne konzistencije, neće još zadugo moći podcjenjivati ove aspekte vlastita angažmana, koji su samo na prvi pogled naglašenije tehnički i manje iscrpni. Izrazito kulturno usmjerena uloga otvara se za one crkvene arhive koji provode izobrazbu vlastitih djelatnika kada je riječ o arhivističkom opisu, i koji svoja stečena iskustva na popisivanju i inventarizaciji sadržaja crkvenih arhiva, individualizaciji opisnih modela u odnosu na različite dokumentarne tipologije, koriste kao prigodu za usporedbu i javnu verifikaciju, potičući raspravu, u krugu koji se nikako ne smije strukovno zatvarati već mora ostati otvoren i spreman za novu, dodatnu izobrazbu.

Konačno, ne smijemo zaboraviti kako upravo iz redova crkvenih arhivista može za čitavu arhivsku zajednicu doći značajan doprinos u obradi i eksperimentalnom djelovanju, sve u svrhu pronalaženja i usvajanja zajedničkih opisnih standarda: upravo u ime jedinstvene složenosti arhivskih fondova, ovo područje postaje širok poligon za primjenu i verifikaciju najnaprednijih i najsofisticiranijih rješenja koja može ponuditi arhivska teorija.¹⁶

4. Crkveni arhiv i sveučilišni svijet: suradnja u istraživanju, nastavna sredstva

Čitav niz mogućih manifestacija kulturne djelatnosti u crkvenim arhivima, koji su prije svega središta suvremene arhivistike, može se izvesti iz pristupa koji smo ovdje iznijeli. Taj je pristup usmjeren prema mnogim sugovornicima a isto tako mnogi ga su-

¹⁵ O općoj potrebi izobrazbe, pa i tehničke, crkvenih arhivista usp. *La funzione pastorale*, § 2.5, str. 88, uz naznaku glavnih obrazovnih institucija. Originalno je iskustvo sustavnih tečajeva za stručnu izobrazbu koju već desetak godina organizira dijecezjski arhiv u Trentu (L. SPARAPANI, "Alcune esperienze del rapporto tra documentazione archivistica e pastorale nella Diocesi di Trento", *Archiva Ecclesiae*, god. 2000–2002, 43–44, str. 149).

¹⁶ Neke prigode za promišljanje o standardima polazeći od crkvenih dokumentarnih realiteta ostvarene su u okviru projekta CIVITA za regiju Lombardija, i to u dijelu posvećenom institucionalnim profilima crkvenih tijela lombardijskih biskupija; usp. S. ALMINI, "Riflessioni su ISAAR (CFP): l'apporto di Civita", u http://www.archivi.beniculturali.it/Divisione_V/isaar_regioni, na stranicama lombardijske grupacije ANAI/Amministrazione archivistica; i u okviru projekata *Arca-archivi storici della Chiesa veneziana* i *Ecclesiae Venetae*, usp. Archivio storico del Patriarcato di Venezia. Gruppo di lavoro per l'applicazione delle ISAAR agli archivi ecclesiastici, *Lo standard ISAAR alla prova. Sperimentazioni e casistiche di applicazione sugli enti produttori di archivi ecclesiastici*, Venezia, 2001, dostupno na http://www.archivi.beniculturali.it/Divisione_V/ecclesiae, zajedno s drugim materijalom koji grupacija izdaje.

bjekti i potiču. Specijalističkim znanstvenim istraživanjima, sveučilištu, akademijama i visokim učilištima – bilo da se radi o crkvenim institutima, državnim sveučilištima, nedržavnim ili privatnim učilištima¹⁷ – crkveni će arhiv moći prije svega pružiti kvalificiranu i svjesnu savjetodavnu uslugu u planiranju provedbe projekata istraživanja temeljenim na vlastitim izvorima, gdje treba istaknuti ne samo koordinate i konzistenciju već i specifičnu arhivističku narav kao i specifični informativni sadržaj: imajući u vidu da i crkveni izvori uvijek prikrivaju, u prevalentnom izričaju, načinu formuliranja, u sastavu, u povijesti njihova okrupnjavanja i osipanja, slabije ili jače izražene tragove namjere – teološke, pastoralne, sakramentalne, kontroverzijske itd. – koja ih je proizvela. Shodno tome, upravo razotkrivanje takve namjere može postati privilegirani interpretativni i historiografski ključ za prikladnu uporabu samih izvora.¹⁸ Riječ je o dimenzijama pristupa crkvenim izvorima koje se tiču povijesti i strukture izvora, koje su rijetko predmet zanimanja onih koji se u sklopu svojih istraživanja obraćaju našim ustanovama. U pravilu je njihova glavna preokupacija dobivanje povoljnih uvjeta pristupa i konzultiranja arhivskog gradiva.¹⁹ Upravo zbog toga će kulturni odgovor crkvenog arhivista morati prezentirati vlastite arhive, ne samo kao opsežni repertoar podataka, već i kao veliki, složeni i slojevit *tekst* koji, da bi ga se moglo čitati i razumijevati, zahtijeva postavljanje podrobna tumačenja i formuliranje jedne primjerene hermeneutike.²⁰

¹⁷ Tako, u svezi s time *La funzione pastorale*, § 4.5, str. 94: *Ova baština može, naime, postati referentnom točkom i mjestom susreta, inspirirajući pritom kulturne pothvate i povijesna istraživanja koja se provode u suradnji sa specijaliziranim institutima crkvenih sveučilišta, katoličkih, slobodnih i državnih veleučilišta*. Odjeka nalazimo u izrazima CEI u: "I beni culturali della Chiesa in Italia", n. dj., V. 17, str. 42: *I u svezi s ovim uslugama [promidžbe kulture na teritoriju] otvaraju se široke mogućnosti suradnje s velikim kulturnim institucijama kojima Talijanska Crkva daje život, primjerice Università cattolica del Sacro Cuore, teološki fakulteti, instituti religijskih znanosti, te sa javnim i privatnim kulturnim institucijama*.

¹⁸ Vrlo su izričite naznake iz pisma *La funzione pastorale*, § 4.4, str. 93–94: *Kroz dokumentarni depozit Crkva prenosi svoju vlastitu povijest koja se razvija kroz stoljeća, usaduje se u brojne kulture, preuzima određenu njihovu uvjetovanost da bi ih isto tako i mijenjala. I crkvene arhive treba dakle uvrstiti u baštinu jedne civilizacije. Kao takvi, oni posjeduju neupitnu informativnu i obrazovnu valjanost, pa mogu stoga postati važnim kulturnim središtima*.

¹⁹ I. ZANNI ROSIELLO o tome kaže: *Splet intervencija raznih vrsta tijekom vremena, u okviru provedbe različitih konzervatorskih projekata, koji su neprestano usavršavani i prakticirani, prožima velik dio dokumentacije i gotovo uvijek ostaje skriven negdje unutar arhivskih ustanova. Samo se djelomično ponekad pojavljuje pred očima istraživača koji proučava ovaj ili onaj tip dokumenata te u svom istraživanju nastoji slijediti neki određeni trag. Metodologije organizacije i prenošenja uvrštene od strane istog onog tijela koje je dokumentaciju proizvelo, prikupilo i koristilo kao samodokumentirajuću memoriju te metodologije organizacije i prenošenja koje su uvele arhivske ustanove da bi dokumentaciju čuvale kao izvornu memoriju, naziru se u njihovoj često tajanstvenoj slojevitosti i razdvojenosti, u rekonstruiranom obliku s mnogo ispuštenih elemenata. Ovakva se situacija stvarala sporadično kako u prošlosti tako i u sadašnjosti (...) Arhivska dokumentacija (...) nije "statički" nego "dinamički" izvor s obzirom na to da se njena uporaba kao memorije-izvora nikada ne može unaprijed odrediti i definirati jednom zauvijek u okviru nekakvih redova ili hijerarhija, bilo da su one kronološke ili sustavne vrste*. Z. ROSIELLO, *Archivi e memoria storica*, n. dj., str. 99–100.

²⁰ U ovome svjetlu, oni koji djeluju u okvirima crkvenih arhiva, učinkovito doprinose kulturnom razvitku jer nude svoju znanstvenu osposobljenost i omogućuju spoznaju naravi i značaja dokumenata koji se istraživačima stavljaju na raspolaganje. Kada, pak, svoje usluge pružaju inozemnim istraživačima, oni na vrlo konkretan način doprinose približavanju kulturnih djelatnika različitih nacionalnosti kao i razumijevanju različitih kultura. Isto.

Određeni doprinos istraživačkim projektima kao što je ovaj upravo izložen moći će se, dakako, uobličiti i u aktivnom obliku neposrednog promicanja raznih izdanja, popisa ili tematskih vodiča kroz izvore²¹ kao i sustavne suradnje u okvirima sveučilišne didaktike: kroz raspoloživost odgovornih osoba i crkvenih arhivskih djelatnika za vođenje tečajeva ili nastavnih procesa, seminara uz izravni dodir s izvorima, po mogućnosti unutar samoga arhiva. Uz generičku formulaciju crkvene arhivistike, čija bi konstitutivna materija i razvojno ustrojstvo nesumnjivo bili zanimljivi, mogli bismo i kao Udruga pokušati provesti i dodatnu verifikaciju i formulirati prijedloge za moguću raspravu, a to bi dovelo do preciznijeg definiranja obrazovnih tečajeva.

Primjer temeljen na pretpostavci suradnje s Fakultetom kanonskog prava mogao bi biti i svojevrсни studijski kolegij *Egzegeza arhivističkih izvora za povijest crkvenih institucija*, u okviru kojeg bi se sustavno potvrđivala – po mogućnosti uz pridružene intervencije stručnjaka za kanonsko pravo i arhiviste – narav i razvoj lokalnih i nadlokalnih crkvenih institucija, polazeći od arhivske dokumentacije. No, drugi primjeri uključivanja analognih didaktičkih odrednica u diplomski studij povijesti ili kulturne baštine svakako su danas preokupacija svih nas, iako ćemo se na njih moći vratiti i u okviru studijskih skupina.

Željeno uvrštavanje crkvenog arhivista – i to upravo kao arhivskog djelatnika, a ne kao povjesničara ili u nekoj drugoj ulozi – među subjekte koji obnašaju sveučilišnu nastavnu praksu, moglo bi po našem mišljenju dodatno doprinijeti utvrđivanju oblika prihvata studenata u arhivske prostore, prevladavajući pritom uvriježeno mišljenje o nepripremljenosti mladih studenata za sustavno suočavanje s problemom poduzimanja *ad hoc* inicijativa drukčijeg sadržaja i intenziteta, čiji je cilj izobrazba za istraživanje unutar crkvenog arhiva.

5. Zahtjevi školstva: didaktika arhiva i unutar crkvenog arhiva

No, u današnjoj stvarnosti crkveni arhiv nije pozvan obnašati svoju funkciju kulturne ponude isključivo za krug specijaliziranih istraživača. Već odavno crkveni ili svjetovni arhiv želi konzultirati daleko šira publika: na njihove se upite i zahtjeve nipošto ne smijemo oglušiti.

Riječ je poglavito o osnovnom i srednjoškolskom sustavu koji već niz godina aktivno sudjeluje u intenzivnoj raspravi, na području nastave povijesti i drugih disciplina, i kao takav je postupno naglasio potrebu sinteze školskog udžbenika i neposrednih iskustava koja dolaze s područja istraživanja izvora. Osnova takve didaktičke prakse je, kao što znamo, naglašavanje nesumnjive obrazovne vrijednosti neizbornih odrednica kao što su

²¹ O tome također pismo *La funzione pastorale*, § 4.5, str. 94: *Promicanjem izdanja i zbirki studija, ovakva sveto-braništa pisane memorije izražavaju svoju punu vitalnost te se uključuju u procese kreiranja kulture kao i u pastoralnu misiju lokalne Crkve.*

to one koje se ostvaruju u istraživanjima radi pronalaženja izvora kao i u neposrednom dodiru s izvorima, temeljem *povijesne radionice*, odnosno u historiografskoj sintezi s njegovim komponentama koje se odlikuju složenošću i neizbježnom pristranošću.²²

No, nastavnike i učenike na arhive, poglavito one crkvene, upućuje i sve veća afirmacija, čak i u didaktici, problematike koja se tiče lokalne povijesti: riječ je o historiografskom fenomenu duboko ukorijenjene tradicije i u crkvenom okružju koji se veoma raširio i koji je počevši od osamdesetih godina bio predmetom brižljivih procjena interaktivnog odnosa lokalne povijesti i izvora, poglavito onih arhivskih. Lokalna povijest u didaktici i školskim programima, dakle uključena uz prethodne prilagodbe u obrazovnu vertikalu opće povijesti; i, s lokalnom poviješću – u perspektivu učenja u laboratorijskim uvjetima – njeni izvori, dakle svi oni koje odnos s teritorijem traži: arheološki, arhitektonsko-umjetnički, prirodno-znanstveni, pejzažni, etnološko-lingvistički, arhivistički. Ako je svrha – a tako se to često naglašava – da se školsko znanje izvede iz žabokrečine kronološko-udžbeničke povijesti – *utemeljene na velikim generalizacijama, ... nesposobne za primjenu diskursivnih kvantificirajućih i deskriptivnih procedura koje bi mogle odraziti pluralizam povijesnih žarišta u nekom određenom razdoblju, zemlji, procesu*,²³ u svakom slučaju udaljene, u svjetlu opisanih fenomena, od mogućnosti pružanja, za mnoge povijesne teme, stvarne participacije i percepcije odnosa sadašnjosti i prošlosti, pritom se s još više upornosti konzultiraju novi arhivi, a s njima i nove tipologije izvora. Riječ je o arhivima *bliskim* zajednicama, koji o njihovoj povijesti, njihovim protagonistima, strastima, patnjama, suprotnostima, rađanjima i umiranju muškaraca i žena, pružaju više odjeka i podataka. Svakome je jasno kako se ovaj tip izvora pretežito čuva, osim u arhivima lokalnih ustanova, poglavito općina, u crkvenim arhivima: prije svega, i to ne samo u onim beskrajnim *žitnicama* povijesti koje predstavljaju župni arhivi²⁴ sa svojim preciznim kanonskim registrima, i u onima koji su često povezani s pomoćnim obrazovnim strukturama, s antičkim i suvremenim udruživanjem i suradnjom.²⁵

²² Glede dva nedavno objavljena rada s područja problematike odnosa inovacija u didaktici i uporabe arhivskih izvora, s pripadajućom literaturom, vidi CAVAZZANA ROMANELLI, "Archives and Educational Archiving. Debate and Initiatives in the Italian Archives", *Archivum*, XLV, 2000; monografski broj u: *The Profile of the Archivist: promotion of awareness*, str. 267–284; ISTA, "Didattica e archivi. Un itinerario condiviso", u: *Lavori in corso. Esperienze di didattica della storia*, priredili S. BOSCO i A. INDELICATO, San Miniato, Pisa, 2001, str. 119–133.

²³ I. MATTOLOZZI, "La didattica della storia locale. Criteri metodologici e riferimenti normativi", u: *Ricerca e didattica della storia locale in Alto Adige – Südtirol*, Atti del convegno, Bolzano 20–21. listopada 1994, priredio G. DELLE DONNE, Trento, 1996, str. 77–78.

²⁴ Uspješan pregled najnovijeg razvoja studija koje se odnose na župne arhive dan je u: C. POVOLO, "Archivi parrocchiali e dibattito storiografico", u: *Archivi e chiesa locale. Studi e contributi*, priredila F. CAVAZZANA ROMANELLI, I. ROUL, Venezia, 1993, str. 211–216.

²⁵ G. ZITO, "Archivi storici ecclesiastici e didattica della storia", *Lavori in corso. Esperienze di didattica della storia*, n. dj., str. 107–118.

Kako, dakle, ostvariti, imajući u vidu trajnu organizacijsku krhkost crkvenih arhiva, nužnu uslužnost u uvjetima rastuće potražnje koja posjeduje sve značajke kulturne potražnje, kako svjetovne tako i crkvene, sa svrhom svekolika svjesnog rasta novih generacija građana, kojom se prigodom otvara i mogućnost za pertinentni i sugestivni pristup mladih – a ovo se osobito odnosi na nastavnike povijesti u sjemeništima i vjeroučitelje u državnim školama – kao i na lokalni crkveni realitet, na njegovu povijest, njegove protagoniste i tradicije?

Kako organizirati i, u okviru nužne suradnje s nastavnicima, primjerene operativne nastavne programe uz uporabu crkvenih izvora – brižljivo programirane laboratorije kada je riječ o stupnju složenosti, vremenima realizacije i stope simulacije istraživanja; tematskih *dossiera* reprodukcije izvora na papirnatom ili elektroničkom mediju; *simulirane* arhive i raspoređeno ispitivanje izvora – čime se prevladava nužnost neposredna pasivnog pregleda i rizik izlaganja pojedinačnih dokumenata u okvirima ograničavajućeg sindroma izvornika?

Sve su brojnija poticajna iskustva koja se javljaju posvuda, a svako od njih nudi originalne odgovore na do sada postavljena pitanja, čime doprinose obogaćenju rasprave i implementiranju dokumentarnih zbirki i didaktičkih odrednica. Nemali broj biskupijskih arhiva sudjeluje u najopsežnijim inicijativama s područja didaktike izvora, koje su često koordinirane na teritorijalnoj razini od strane Regionalnih instituta za istraživanja u obrazovanju (IRRE), tijela Ministarstva javnog obrazovanja sa funkcijama didaktičko-pedagoškog istraživanja i izobrazbe školskog kadra.²⁶ Možda je već došao trenutak da i na ovome planu Udruga sa svojim teritorijalnim ograncima, kao i svaki centar zadužen za upravljanje crkvenim arhivima, na bilo kojoj instanci, krenu sa detaljnim popisivanjem takvih istraživanja u tijeku, kako bi se potaklo njihovo međusobno uspoređivanje, kako bi se analizirale smjernice i sugerirale teme, i konačno, kako bi se utvrdili novi resursi i strukture za obavljanje tako značajne zadaće. Time će se spriječiti da i u ovom sektoru kulturne djelatnosti crkvenog arhivista caruje improvizacija. I u ovom specifičnom okruženju definirat će se tako jasne odrednice izobrazbe.

6. Nova publika i kulturna izgradnja odraslih: crkveni arhivi, memorija, identitet.

Vjerujem da nije mali broj crkvenih arhivista koji i osobno mogu posvjedočiti o pojavi novoga zahtjeva, također nesumnjivo s područja kulture, koji se sve češće postavlja pred njihove arhive, a dolazi iz najširih crkvenih i svjetovnih krugova. Pored stručnjaka, znanstvenika i obrazovnih ustanova, ovim se arhivima obraćaju i novi subjekti za koje

²⁶ U svezi s najnovijim pravilnikom IRRE (koji se već transformirao u IEESEAE) koji je donesen sa D.P.R. 190 od 6. ožujka 2001, G. U. 23/501; i u svezi s tipskim aktivnostima jednoga regionalnog IRRE, vidi site: www.irrsae.veneto.it.

naše ustanove, na više ili manje organiziran i planirani način, već pružaju specifične odgovore i pružaju odgovarajuće kulturne usluge.

Od vođena pretraživanja arhiva i njegovih uvijek sugestivnih sadržaja, do organizacije susreta, konferencija, predstavljanja arhivskog gradiva ili publikacija temeljenih na crkvenim izvorima, sve do utvrđivanja specifičnih dokumentarnih odrednica, sudjelovanja na izložbama ne samo kroz posudbu pojedinih izložaka već i kroz više ili manje opsežna predstavljanja, uređivanja štandova ili informacijskih punktova o crkvenom arhivu prigodom održavanja skupova ili salona o kulturnim dobrima: ove i druge slične, sve rasprostranjenije inicijative, kojima često arhiv izlazi izvan svojih zidova i nazočan je u projektima koje često dijeli s kulturnim institucijama određenog teritorija, laičke ili crkvene naravi, nesumnjivo svjedoče o velikoj pozornosti koja se posvećuje kulturnoj potražnji publike koja je po svom obujmu mnogo šira od one koja se već tradicionalno slijevala u naše čitaonice:²⁷ u svakom slučaju, riječ je o publici koja na naše crkvene arhive gleda s veoma velikim zanimanjem.

Kakva je fizionomija ovih novih poštovatelja arhivskih dokumenata? Obično su to osobe koje prilaze arhivima kao i drugim kulturnim dobrima, sa željom da *prepoznaju u njima neku određenu prošlost i da tu prošlost osjete kao svoju*.²⁸ One se vrlo rijetko mogu identificirati s uobičajenim modelom profesionalnog povjesničara opremljenog bibliografskim instrumentima pretrage, odnosno analize i čitanja izvora. Štoviše, okarakterizirani su svojevrsnom predispozicijom za autobiografska, genealoška i druga istraživanja lokalne povijesti: zainteresirani su za upoznavanje prošlosti, no, to njihovo zanimanje pretežito se odnosi na njihovu vlastitu prošlost, prošlost vlastite obitelji, vlastite zemlje ili naselja, zajednice ili društvene skupine kojoj pripadaju. Od arhivskih izvora, a poglavito od crkvenih, oni traže, ne toliko i ne isključivo svojevrsnu potporu za provedbu *povijesnog* istraživanja – s namjerom objektivnog, neosobnog i nepristranog pristupa, upravo zato što je takvo istraživanje utemeljeno na arhivskim izvorima: tako, ovisno o modelima jedne uvijek svježije pozitivističke tradicije od arhiva i njegovih dokumenata oni traže podlogu za rekonstrukciju *memorije*.

²⁷ O tome vidi pismo *La funzione pastorale*, § 4.5, str. 94: *Budući da arhivi mogu biti privilegirano mjesto susreta i znanstvenog istraživanja, mjesto održavanja skupova o religijskim i pastoralnim tradicijama kršćanske zajednice, mjesto za didaktička izlaganja i održavanje izložbi dokumenata, oni su predodređeni za ulogu kulturne agencije ne samo za specijaliste ovog sektora djelatnosti već i za studente i mladež koja je prethodno na primjeren način pripremljena*. I dalje u: "I beni culturali della Chiesa in Italia", n. dj., VII. 37, str. 47: *Vrednovanje crkvene kulturne baštine danas je olakšano i rasprostranjenosti novih instrumenata i inicijativa didaktičkog tipa: vođene posjete, tiskanice, audiovizualni i informatički materijali, izdavački poduhvati. Kršćanske zajednice trebaju se po mogućnosti opremiti onim materijalima koji će im omogućiti što je moguće širi i temeljitiji dodir sa crkvenim kulturnim dobrima, a isto tako trebaju blagonaklono prihvatiti inicijative za osiguranje dostupnosti, dakako, uz poštivanje prioriteta zahtjeva liturgije i specifične fizionomije crkvenih kulturnih dobara*.

²⁸ S. VITALI, "Archivi, memoria e identità", u: *Storia, archivi, amministrazione. Atti delle giornate di studio in onore di Isabella Zanni Rosiello*, Bologna 16–17. studenoga 2000, priredili C. BINCHI i T. DI ZIO, djelo je u tisku. Na sugestivni odlomak Stefana Vitalija pozivaju se mnoge argumentacije iz kasnijeg teksta.

No, ovo svakako nije mjesto, osobito na samome kraju mog izlaganja, da bismo detaljno razmatrali naglaske vrlo zanimljive rasprave o odnosima povijesti i pamćenja, o javnoj uporabi povijesti i pamćenju tradicije te crkvenom promišljanju, o čemu je na području historiografije i same teologije posljednjih godina objavljen niz vrlo zanimljivih priloga. S nekoliko naznaka ću ipak pokušati izraziti refleksije takvih, različitih načina tretiranja prošlosti, a u svezi s kulturalnim pristupom arhivu i dokumentima koji su u njemu pohranjeni.

Naime, arhiv, upravo kao svojevrsni *spremnik pamćenja*, jer se često izraz *mjesto pohrane pamćenja* zlorabi, opterećen je očekivanjima simbolična značenja. *Unutar (...) te memorije koja se ne ograničava na prosto akumuliranje informacija i spoznaja već odiše identitetom i osjećajem pripadnosti, arhivi postaju bremeniti sposobnošću prizivanja sjećanja i bogatom afektivnim odjecima, do sada gotovo nepoznatom, – što ih pretvara u spremišta, ne toliko (...) samodokumentirajuće memorije i memorije-izvora (...) koliko memorije identiteta koja se tako tijesno povezuje s onim kako sami sebe vide pojedinci i čitave zajednice.*²⁹

Crkveni je arhiv, usredotočenom ili raspršenom dostupnošću izvora – kao što su na primjer crkvene matične knjige krštenih, vjenčanih, umrlih ili preko značajnih serija biskupijskih arhiva, nesumnjivo dao važan doprinos “demokratizaciji” takve memorije u njenoj genealoško/obiteljskoj dimenziji koja je svojedobno bila, po svojoj genezi i sadržaju javnih, privatnih i memoarskih izvora, rezervirana za aristokraciju. Danas svi polažu pravo na svoju obiteljsku povijest, a u tom su smislu crkveni arhivi nesumnjivo vrlo privilegirano mjesto.

Kao što naše iskustvo u ponekad mukotrpnjoj potpori u sve učestalijim genealoškim istraživanjima ili istraživanjima s područja lokalne povijesti lako može dokazati, ovaj je tip istraživanja često opterećen intenzivnim afektivnim i emotivnim nabojem. *U ovim istraživanjima riječ je o odnosu živih i mrtvih, ili, još bolje, o susretu živih s njihovim mrtvima.*³⁰ Po novom shvaćanju, arhivi više nisu puki *spremnici* spoznaja ili neka mjesta na kojem su odloženi prašnjavi papiri koje samo povremeno konzultira poneki asketski erudit, *tipično mjesto na kojem kao da se prošlost i sadašnjost poništavaju, a živi i mrtvi susreću i poistovjećuju* i gdje postaje moguća komunikacija između *vidljivog i nevidljivog*,³¹ neposredni dodir sa svetima i umrlima.

S obzirom da su ovi naglasci vrlo jasno istaknuti u nedavnoj historiografskoj raspravi – s posebnim osvrtom na pitanje holokausta – kao i u odjecima u arhivskom svijetu, jasno je vidljivo kako teološki odjeci memorije, pa bila ona biblijska, liturgijska, sakramentalna ..., predstavljaju svojevrsna žarišta, poglavito u crkvenom okruženju, gdje je

²⁹ Isto.

³⁰ Isto.

³¹ K. POMIAN, “Collezione”, *Enciclopedia*, III, Torino, 1978, str. 332, cit., isto.

usporedba s ponekad i problematičnim i kontroverznim etapama u prošlosti Crkava, autoritativno otvorena u znaku zajedničkog stremljenja ka *pročišćavanju memorije*.

Time smo stekli mogućnost obuhvaćanja sveukupnog dosega izraza poput onih iz *La funzione pastorale degli archivi ecclesiastici*, gdje se proklamira kako u Crkvi *dokumentirano i neprejudicirajuće proučavanje vlastite prošlosti (...) ide u prilog izgradnje budućnosti utemeljene na doprinosima Tradicije (predaje) gdje je memorija i svojevrsno proročanstvo*; gdje se naglašava kako su u *'mens' Crkve (...) 'arhivi – mjesta memorije kršćanskih zajednica i čimbenici kulture za novu evangelizaciju'*,³² podvlačeći i crkveni interes za *djelo čuvanja živog dobra memorije sa svrhom privlačenja pozornosti Božjeg naroda na njegovu vlastitu povijest*³³ i potičući primjereno čuvanje *papira memorije kao nužnost pravde koju mi danas dugujemo našim precima*.³⁴ S druge strane – navodi dalje okružnica – *arhivi su živo kulturno dobro jer je namijenjeno obučavanju crkvene i svjetovne zajednice kroz pokoljenja*.³⁵

Nema nikakve sumnje kako se sve veća rasprostranjenost kulturnih inicijativa poput gore navedenih, čiji je cilj upoznavanje crkvenih arhiva, valoriziranje značenja kulturnih dobara za crkvene i svjetovne zajednice, buđenje pozornosti i suodgovornosti za čuvanje dokumentacije i u njenim materijalnim aspektima, može tijesno povezati sa sposobnošću koja se pripisuje arhivima, a to je sposobnost *zaštite, spašavanja, i prenošenja identiteta i pripadnosti kroz vrijeme*. Ukratko, riječ je o *simboličkoj vrijednosti, o memorijalno-spomeničkoj sposobnosti*.

Uz sve rizike koji su tijesno povezani s takvim praksama koje su utoliko vidljivije ukoliko se memorija prezentira kao kolektivna memorija skupina ili čitavih teritorija, koji se, zahvaljujući njoj, prepoznaju u svom specifičnom identitetu, u svojim, ovdje ćemo upotrijebiti već pomalo otrcani izraz – korijenima. Unatoč svim opasnostima koje vrebaju, razmišljajući o našim crkvenim arhivima, tim korijenima valja pripisati i utješnu nostalgijску uporabu koja je u svojoj suštini regresivna, kao i akritičnu, odnosno dvosmislenu uporabu kada je riječ o kategoriji identiteta, što zaslužuje temeljitu problematizaciju, čak i u crkvenim redovima, makar i pod prijetnjom atrofiranja u opasne oblike zatvaranja i isključivosti u odnosu na one koji ne smatraju kako dijele istu memorijsku baštinu.

³² *La funzione pastorale*, uvod, str. 73. Također i u § 1.1, str. 78: *Crkveni arhivi, čuvajući nepatvorenu i spontanu dokumentaciju nastalu u odnosu na osobe i događaje, njeguju memoriju života Crkve i ispoljavaju smisao Predaje. (...) U 'mens' Crkve kronološka memorija navodi, dakle, na duhovno promišljanje događaja u kontekstu 'eventum salutis' te nameće hitnost obraćenja kako bi se došlo do ut unum sint.*

³³ *Isto*, uvod, str. 76.

³⁴ *Isto*, § 3, str. 89.

³⁵ *Isto*, § 4, str. 91.

7. *Stojim pred vratima i kućam* (Ap. 3,20)

Sve širi krug sugovornika već odavno stoji pred vratima naših crkvenih arhiva i kuća. Kuća svojim, ponekad neposrednim a ponekad neizraženim pitanjima kulture. Kuća tražeći konfrontaciju po temama arhivističke profesionalnosti i tražeći savjet i znanstvenu suradnju u istraživanju. Ujedno traži prihvaćanje i uključivanje u inicijative usmjerene prema jednoj obnovljenoj, aktivnoj i obrazovnoj didaktici. Kuća tražeći reintegriranje, kako na svjetovnoj tako i na crkvenoj razini, jedne difuzne povijesne kulture koja će nositi memoriju zajednice, pratiti žene i muškarce – sve žene i muškarce – u njihovoj potrazi za smislom, pripadnošću, nadom i identitetom koji neće biti isključiv nego otvoren i solidaran.

*Inicijative (...) kao što su čuvanje i vrednovanje kulturnih dobara – naglašava okružnica La funzione pastorale degli archivi ecclesiastici – traže ljude i vrijeme. Glede arhiva nužno je razviti pastoralno stajalište, imajući u vidu da njihovo očuvanje priprema buduću kulturni razvitak pa njihovo valoriziranje može predstavljati valjani susret sa današnjom kulturom i pružati prigode za sudjelovanje u svekolikom napretku čovječanstva.*³⁶

Hoćemo li znati poslušati ove glasove i otvoriti vrata naših arhiva? Nesumnjivo se otvaraju nova, nezaobilazna obzorja djelatnosti naših institucija i na tom području.

³⁶ *La funzione pastorale*, § 5, str. 95.

SUMMARY

THE CHURCH ARCHIVISTS AS CULTURAL CENTRES

In this work the author gives special emphasis to the issue of Church Archives seen as cultural centres.

The work is divided in seven chapters i.e.: *The Church Archives as Cultural Heritage: an Ecclesiological Path; What Kind of Cultural Profile for the Church Archivist? The History of the Funds as History of the Culture and the Spirituality of Church Communities; For an Up-To-Dated Cultural and Professional Identity of the Church Archivist: An Archival Description and Information Technology Systems of the Church Cultural Heritage; The Church Archives and the World of Universities: Collaboration for a Common Research, Teaching Methods; The Demands of the School: Didactics of Archives and Didactics in the Church Archives; The New Public and the Training Process of Adults: Church Archives, the Identity of the Memory; I am in front of the door and I am knocking.*

The intention of the author can be well seen from the titles of the chapters. By describing the activities of the Archives and the Church archivists in the last twenty years the author makes us aware of the importance of Church Archives and of an even major collaboration between the Church Archives and the world of universities, academies, primary and secondary schools. It is the responsibility and duty of the Church Archives not only the preservation of the documents as magnificent heritage showing different ecclesiastical realities, but also its cultural utilization and promotion. The above mentioned Archives do not contain only a spiritual dimension in their documents, typical for the Church, but also data for the history of the territory, for its artistic and architectural heritage, as well as the source for the history of its economy and the social and demographic history and much more.

There is a wide public already knocking at the doors of Church Archives. The author clarifies the possible ways of providing collaboration between the Archives and the public and the necessity of an appropriate training of the archivists for meeting the numerous demands of the public.

RIASSUNTO

GLI ARCHIVI ECCLESIASTICI COME CENTRI CULTURALI

In questo lavoro l'autrice esplica un'importante questione sugli archivi ecclesiastici come centri culturali.

Il lavoro è diviso in sette capitoli, e precisamente: *L'archivio ecclesiastico come bene culturale: un cammino ecclesiologico*; *Quale profilo culturale per l'archivista ecclesiastico?*; *Storia dei fondi come storia della cultura e della spiritualità delle comunità ecclesiali*; *Per una aggiornata identità culturale e professionale dell'archivista ecclesiastico: descrizione archivistica e sistemi informativi dei beni culturali ecclesiastici*; *L'archivio ecclesiastico e il mondo dell'università: collaborazione alla ricerca, strumenti per l'insegnamento*; *Le domande del mondo della scuola: didattica dell'archivio e nell'archivio ecclesiastico*; *Il nuovo pubblico e la formazione culturale degli adulti: archivi ecclesiastici, memoria, identità*; *Sto alla porta e busso*.

Già dai titoli dei capitoli si può vedere l'intenzione dell'autrice. Descrivendo l'attività degli archivi e degli archivisti ecclesiastici nell'ultimo ventennio ci induce nella questione dell'importanza degli archivi ecclesiastici e della necessità dell'ancor più ampia collaborazione tra gli archivi ecclesiastici e il mondo universitario, le accademie, le scuole inferiori e superiori. Il compito dell'archivio ecclesiastico non è solo la conservazione del patrimonio documentario delle diverse realtà ecclesiali, ma pure la valorizzazione e la promozione culturale. I suddetti archivi nei suoi documenti non contengono soltanto una dimensione spirituale, proprio alla Chiesa, ma anche tanti dati per la storia del territorio, del suo patrimonio artistico e architettonico, fonti per la storia economica, sociale, demografica e tanti altri dati.

Un pubblico ben più vasto busa da tempo alla porta degli archivi ecclesiastici. L'autrice esplica i modi di collaborazione tra gli archivi e il pubblico e la necessità di un'adeguata preparazione degli archivisti per poter rispondere alle sempre più numerose richieste del pubblico.